

ЗЬЕЗД БЕЛАРУСКІХ НАЦЫЯНАЛЬНЫХ ОРГАЊЗАЦЫЙ

25 сакавіка 1917 г.

3. Ж.

Лютаўскую рэвалюцыю беларуская грамадзкая думка сустрэла зусім непадгатаваўшыся. Дзякуючы захапленню немцамі Заходняе Беларусь, да таго быўшы ядыны беларускі політычна-культурны цэнтр у Вільні разбурыўся. Частка дзеячоў засталася ў окупацыі, большасць падзялілася па розных расійскіх гарадох (Пецярбург, Масква, Арол), невялікі лік затрымаўся ў незанятых немцамі беларускіх гарадох, як Менск, Віцебск, Магілёў. У кожным з адзначаных гарадоў беларуская праца гуртавалася выключна каля бежанскіх камітэтаў. Праца насіла выгляд культурна-арганізацыйны, часта прымаючы адбітак політычны. Сувязь між асобнымі пунктамі хоць і была, але ня трывала; інфармацыя аб рабоце амаль ня кожнага камітэту была вядома ўсім. Партыйных адценьняў выразна не адзначалася, калі ня лічыць невялікага ліку сяброў, кепска згуртаваных, Соцыялістычнай Грамады. Праўда, рэвалюцыйныя павеі, у зьвязку з агульным станам у Расіі, мелі свой уплыў і на добрачынныя арганізацыі; беларускія камітэты дапамогі ахвярам вайны таксама ня чужыя былі да політыкі, але згуртаваньня вакол іх беларускія грамадзкія сілы ў большасці не адчувалі надыходу лютаўскіх здарэньняў. У вогулетыя-ж самыя настроі, што і вакола, ува ўсім грамадзянстве, калі ня лічыць гострага хаценьня перамогі, немцам, якое не пакідала беларускіх кол увесь час.

Лютаўская рэвалюцыя раптам заварушыла ўсіх і ўсё. Бліснуўшы яскравымі мажлівасьцямі, яна прымусіла зарухацца, забыць бягучыя справы і павясьці арганізацыйную працу. Пацяг да арганізацыі абурыў і беларускія грамадзкія колы. Добрачынны характар камітэцкай працы прытупіўся, даўшы выйсьце політычным запытаньням. Рубам стала патрэба падлічыць сілы, выказаць свае дамаганьні, выкрыць твар. У розных гарадох вынікла думка аб зьездзе. Падняліся абгаворы, дзе і як ды што. Пакуль судзілі ды вырашалі, Менск разаслаў тэлеграмы з запрашэньнем на зьезд беларускіх грамадзкіх дзеячоў у Менску на 25 сакавіка. Думаць ня прыходзілася, і ўсе арганізацыі і асобныя дзеячы адгукнуліся й зьехаліся ў назначаны дзень у Менск. Зьехалася да 150 чалавек вайсковых і цывільных. Зьезд адчынялі ў доме, дзе зараз зьмяш-

кчаецца Камісарыят Земляробства. Настрой дэлегатаў быў няўмеру падняты. Агромністая большасць іх складалася з старых працаўнікоў і многа пацярпеўшых за беларускую культурна-нацыянальную справу і раз пачуўшых блізасць ажыццяўлення сваіх ідэй вольнай Беларусі. Нацыянальнае пачуццё ў іх прэваліравала над іншым. Было ж некалькі і гэткіх дэлегатаў, якія лічылі сябе беларусамі, але пазіралі ў бок сала-невіцкае ідэі, падхварбаванай момантам. Ужо ў гутарках „кулуарных“ можна было чуць ціхія кпіны з беларускае мовы, наогул, з усяе справы і больш сьмялей—„навуковыя“ супярэчаныя соцыяльнай неабходнасьці нацыянальнага адраджэньня Беларусі. Аднак, момант вымагаў з сабою лічыцца: як-ні-як, усё-ткі разбурылася турма народаў—царская Расія.

Адчыненне зьезду а 7 гадзіне ў вечары прашло ўрачыста: быў выбраны прэзыдыум з трох чалавек: старшыня д-р Кастравіцкі, яго таварышамі—Мятлін і Аляксюк. Апошні прачытаў прывітальныя тэлеграмы ад розных організацый і асоб, і пасля пачаліся прывітаньні зьезду. Першым прывітаў старшыня комітэту „пропаганды асноваў новага грамадзянскага ладу“ д-р Морзон; далей па парадку віталі: Кахановіч—ад гуртка магілёўскіх беларусаў, ад пецяўбургскіх студэнтаў—Каравайчык, ад пецяўбургскіх чыгуначнікаў і паштавікоў беларусаў—А. Адамовіч і інш.

Пасля прывітаньняў пачаліся даклады з месцаў. Гаварылі: Фальскі, Э. Будзька, Парэчын-Кузьміцкі. П. Аляксюк сказаў прамову, чапіўшы гістарычнага лёсу Беларусі. Выхваліў бывалашніну, князёўства, чапіў гадой вайны. Прамоўца ён, да рэчы, дужа здатны і красамоўны, чаму захапіў зьезд сваёю прамоваю і яшчэ больш падняў настрой. Заклучныя словы яго: „Шчасьце цяпер у нашых руках і калі мы яго не здалеем узяць, то каб пасля ня было позна“. Гэта захапіла прысутных, якія адгукнуліся дружнымі воплескамі. Неяк шэра і суха паказалася чытаньне дэкларацый ад партый, якія тут-жа, перад зьездам, выявілі сябе і заявілі аб сваім існаваньні *post faktum*. Такіх нечаканых партый знашлося тры: Каталіцкая Дэмакратычная Партыя, Народная Дэмакратычная Партыя і непартыйная група. Дэкларацыі гэтых партый, вельмі слабых, прызнацца, насілі нявыразны характар, з эвангельскі-штодзенымі патрабаваньнямі, як-то: „мэтай партыі—дабро народу, якога яна кліча да праўдзівай хрысьціянскай міласьці“ (Кат. Дэм. Партыя); або—„найглаўнейшая мэта—прасьвета цёмнага народу“ (Нар. Дэм. Партыя). Зрабіла ўражаньне, выключна, дэкларацыя Соцыялістычнай Грамады, прачытаная Смолічам, у якой рашуча казалася, што „Грамада бароніць клясавыя інтарэсы працоўнай беднаты“. Гэта празычэла зусім ня ў тон агульнаму настрою, які ішоў пад знакам *burgfrieden* (грамадзкага замірэньня). Дапоўніў гэтыя ноты член рады рабочых дэпутатаў Кузьміцкі, які прызываў помніць тых, што гніюць у вакопах.

Гэткім чынам, уступная частка зьезду, здавалася, гладка скончыцца, і зьезд, намеріўшы працу назаўтрае, зачыніцца гэтак чынна, як і адчы-

ніўся. Але зусім нечакана вынік буйны інцыдэнт. Пасьля прыняцьця пропозыцыі паслаць прывітальныя тэлеграмы часоваму ўраду, Радзе рабочых і салдацкіх дэпутатаў у Пецяярбургу, нацыянальным організацыям украінцаў, ліцьвіноў ды інш., слова было дадзена таварышу старшыні Метліну, які ў той час быў памощнікам губэрскага камісара ад часовага ўраду і спачуваў правым эсэрам. Выпаўняючы дырэктывы ўраду і будучы верны тактыцы сваёй партыі, Метлін выступіў з прамоваю гэткага зьместу: „Кіньце свае лятуценні, цяпер ня час падымаць нацыянальныя пытаньні, а трэба замацаваць атрыманую свабоду, злучыўшыся разам усім для скліканьня Устаноўчага Збору. Беларускі рух ненатуральны, бо пад ім няма цвёрдага фундаменту народных нізоў“...

Гэта было іскраю ў бочку пораху. Словы Метліна зычэлі надта ва-рожа для вушэй пераважнае большасьці зьезду; яны дапаміналі вядомыя „програмы і мэтоды“, якіх досі прыходзілася чуць з вуснаў заядлых русыфікатараў. У даным выпадку нельга было адрозьніць іх сэнсу ад сэнсу звычайнае доўгагадовае пісаніны вядомых ворагаў беларускага пытаньня, якія гуртаваліся да вайны вакола знарочыста з’арганізаваных таварыстваў для змаганьня з „польскаю інтрыгаю“ (так лічылі беларускі рух). Ня верылася пакуль, каб з вуснаў прадстаўніка соцыялістычнае партыі якая ганарылася шырокаю праграмаю ў галіне нацыянальнай, можна было сустрэць гэткую „прыязнь“. Гэта было ўсяго месяц пасьля вялікіх здарэньняў Лютага і вельмі сьвежа нясло ад надышоўшых свабод. А тут—на табе! Крыху пасьля вышла напаварх цалком і поўнасьцю меншавіцка-эсэраўская політыка. Змаганьне з Украінскаю Радаю, з Фінляндыйяй, якое павёў часовы ўрад, паказала твары гэтых соцыялістых, з дазволу сказаць. А ў сакавіку, каб чуць гэткае словы—ніхто не чакаў. І прадмову Метліна сталі перабіваць выгукамі. Калі-ж ён сяк-так скончыў казаць, **быў** агульны настрой выказаць рэзкі протэст супроціў дбайнага ахоўцы „адзінае Расіі“ ў новым выданьні. Ледзьве ўдавалася старшыне зьезду сутрымаць воражасьць і ўвясьці ў рэчышча далейшую хаду спрэчак. Па парадку пачалі адказваць Метліну: перш Заяц, які казаў, што „гэткая вялікая краіна ня можа ўтрымацца, каб ня даць аўтономіі тым народам, якія ў ёй жывуць“. Краскоўскі, дэлегат ад кіеўскіх беларусаў, зваў зьезд ня слухаць людзей, што яшчэ прывыклі баяцца „страшных“ слоў, як нацыя, фэдэрацыя. Настала часіна, калі нам баяцца гэтага ня трэба, бо народы, вольныя ў сваім разьвіцьці, ідуць да вялікай будучыны, да агульна-людзкіх ідэалаў і злучэньня. Грамадзянін Цівінскі, разьясняючы, чаму на такім фундаманце стаіць Метлін, даводзіў, што грамадзяніну Метліну ня прышлося цярпець усяго таго зьдзеку і няпраўды, што цярпелі народы ў царскай Расіі. Цяпер кожны народ можна разьвівацца пасвойму і гэта не перашкаджае нашай шчырай дружбе з другімі народамі, але для вольнага разьвіцьця краю патрэбна родная мова, родная школа, аўтономія. Адвакат Чаусаў даказаў, што „беларусы ўжо выраслі і дастойны

свайго нацыянальнага самапазнання. Гарачэй усіх папярэдніх накінуўся на Метліна Бурбіс. Яго ў рэзкіх выказах падтрымаў Аляксюк, які сказаў: „Таварыш старшыні Метлін—вялікарус, хоць і выказаўся перад выбарамі, што не падзялае нашых думак, ніяк не павінен быў згадзіцца заныць адветнае крэсла таварыша старшыні нашага першага свабоднага зьезду, на якім мы выказвалі думкі, якія цяжкім каменем тамавалі нашу душу. Гэта клік, клік болю за народную беларускую справу. Дык зразу-мейце-ж вы, чужынцы, нашы перажыванні ў гэты момант!“ Пасьля гэтага Метліну не заставалася інакш зрабіць, як адказацца быць таварышам старшыні зьезду. Ён аб гэтым і заявіў. Але не ўціхамірыў зьезду. На яго заяву многія, асабліва Бурбіс, Тарашкевіч, Аляксюк, пачалі крычаць: „Вон! вон адгэтуль! табе ня месца тут!“ Метлін пад варожыя гукі пакінуў зьезд. Каб уладаваць абурэнне, зрабілі перапынак пасяджэння. Аднак, перапынак унёс сапраўдныя сваркі і лаянкі. Знашлося некалькі прыхільнікаў Метліна, асабліва гарачы з іх П. Караткевіч, якія накінуліся на Бурбіса, махаючы кулакамі і ўшчуваючы яго за некорэктны паступак. Моцна крычаў капітан Адамовіч, пасьля вядомы зялёнадубец. Той-жа П. Караткевіч, чалавек нясталых політычных поглядаў, „беларус з расійскаю моваю“, бегаў па залі і дражніў Тарашкевіча за яго выраз „філёлёгія“. Гэты выбрык быў падобен да тых дзяцей, якія дражняць сваіх таварышаў, высалапіўшы язык і шапялявячы, і... нікога ня здзівіў. Шум і галас не ўлягаўся доўгі час. Нарэшце, патрошку ўгаманіліся, і зьезд аднавіў пасяджэнне для выбару комісій. Было выбрана сем наступных комісій: агітацыйна-політычная, арганізацыйная, этнографічная, школьная, грашовая, друку, земская.

У канцы, перад зачыненнем пасяджэння, старшыня, д-р Кастравіцкі, зняў з сябе старшынства... Дэлегаты разышліся пры моцных уражаньнях. Назаўтра быў адноўлены прэзыдыум. Замест Кастравіцкага—старшыняю большасцю галасоў абралі Скірмунта.

Трэба сказаць, што перад рэвалюцыяй і ў першыя часы рэвалюцыі Скірмунт выяўляў сябе левым радыкалам. У сваіх прамовах даходзіў да шырокае соцыяльнае праграмы і абяцаў раздаць сялянам зямлю дарэмна. Вельмі шчыра абстойваў незалежнасць Беларусі, тоючы, вядома, думкі стаць нечым нахштат беларускага прэзідэнта. Званьне старшыні Беларускага Нацыянальнага Комітэту вельмі імпававала яму і, трэба прызнацца, ён працаваў у ім старанна, хілючы, вядома, умела і здатна сваю буржуйную лінію. Выбары яго ў старшыні прэзыдыуму зьезду ўганяліся мэтай не раскідаць зьезду, які за першы дзень выразна пакалоўся на асаблівыя політычныя часткі, зусім не сяброўскія між сабою...

Другі дзень зьезду пашоў на працу комісій... Пасяджэнне, якое адчынілася вечарам, падзялілася на прывітанні і на даклады комісій. Апошнія працавалі дужа шчыра (седзьма-сядзелі цэлы дзень і апрацавалі кожная шэрагі патрабаваньняў. Цікава, як далёка адыходзілі яны ад тых

рэальных сіл, што меліся ў той час у зьезду і, наогул, у беларускай грамадзкасьці! Узяць да прыкладу комісію друку; гэтая комісія прыняла пастанову аб выданьні газеты, аб выданьні брошур агітацыйнага характару, чамусьці яшчэ—бібліаграфічнага слоўніку. Тымчасам, нідзе не прадабачылася дастаць ніякіх грошай. Благія парываньні! Улічыў іх дакладчык грашовае комісіі, т. Э. Будзька, які пры дакладзе ўнёс у грашовы фонд 2.000 руб. Не сваіх, пэўна, а вылучаных з бежанскага камітэту.

Усе пастановы, прынятыя зьездам, патрабавалі вельмі многа працы і сіл, каб іх правясьці ў жыцьцё. Большасьць гэтых пастаноў датыркала арганізацыйна-практычных пытанняў, далёка стаяўшых ад рэальных мажлівасьцяў свайго ажыцьцяўленьня. Многа з іх было найўных, як гэтка, напрыклад, пункт у рэзолюцыі грашовай комісіі: „Стварыць аддзел для арганізацыі беларускага нацыянальнага банку“. А дзеля таго, каб зьберагчы грошы „камітэт павінен залажыць друкарню, а таксама тэатр“.¹⁾

Земская комісія насьпех злажыла рэзолюцыю аб „рэарганізацыі земскага самаўпраўленьня“. Дакладчык згадзіўся, што ўсё гэта зроблена „на скорую руку“. І сапраўды, было зроблена так. Ды каб добра было ўсё вылажана і абмяркована, час не казаў аб тэрміновасьці гэтага пытаньня... Выключна больш-менш рэальна можна было правясьці (і пасья правялася) у жыцьцё рэзолюцыю аб стварэньні Нацыянальнага Камітэту. Але і тут пажаданьні далёка разыходзіліся з рэчаіснасьцю. Ускладзеныя на камітэт абавязкі „арганізаваць Беларусь у контакце з часовым урадам“ і „падгатаваць выбары ў Беларускаю Краёвую Раду“—не маглі быць выкананы. Але аб гэтым ня думалі, выбіраючы Камітэт з 18 асоб.. У склад Камітэту ўвашло больш паловы сяброў Беларускае Соцыялістычнае Грамады. Вялікая большасьць камітэтчыкаў жыла па-за Менскам і не магла прымаць удзелу ў працы Камітэту. Загэтым быў выбраны прэзыдыум з 5 асоб, які, застаючыся ў Менску, мусіў павясьці камітэцкую працу.

Як і што ішла яго праца—гэта патрабуе сталага разгляду і асобнага нарысу. А тут, даючы нарыс першага беларускага зьезду, мы мусім адмеціць, што сам па сабе Нацыянальны Беларускі Камітэт, як скутак гэтага зьезду, займае значнае месца ў гісторыі беларускага нацыянальна-рэвалюцыйнага руху. Ён адыграў значную ролю і зрабіў-бы шмат большую работу, каб на чале яго ня стаў Скірмунт. Гэтая фігура, далёка не адпавядаючая сутнасьці беларускага руху, які выключна грунтаваўся на беларускіх працоўных масах, унясла сабою сумную старонку ў гісторыю яго разьвіцьця.

¹⁾ Протокол зьезду беларускіх нацыянальных арганізацый у Менску з 25 па 27 крас. 1917 г.